

Rapport 2013:34

Arkeologisk förundersökning

Vattenläcka i vinterkyla

RAÅ 153

Storgatan

Linköpings stad och kommun

Östergötlands län

Ann-Charlott Feldt

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Vattenläcka i vinterkyla

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte	6
Metod och dokumentation	6
Resultat och tolkning	7
Referenser	8
Tekniska uppgifter	10

Omslagsbild: Schaktet för vattenläckan sett från öster. Foto Ann-Charlott Feldt, Östergötlands museum.

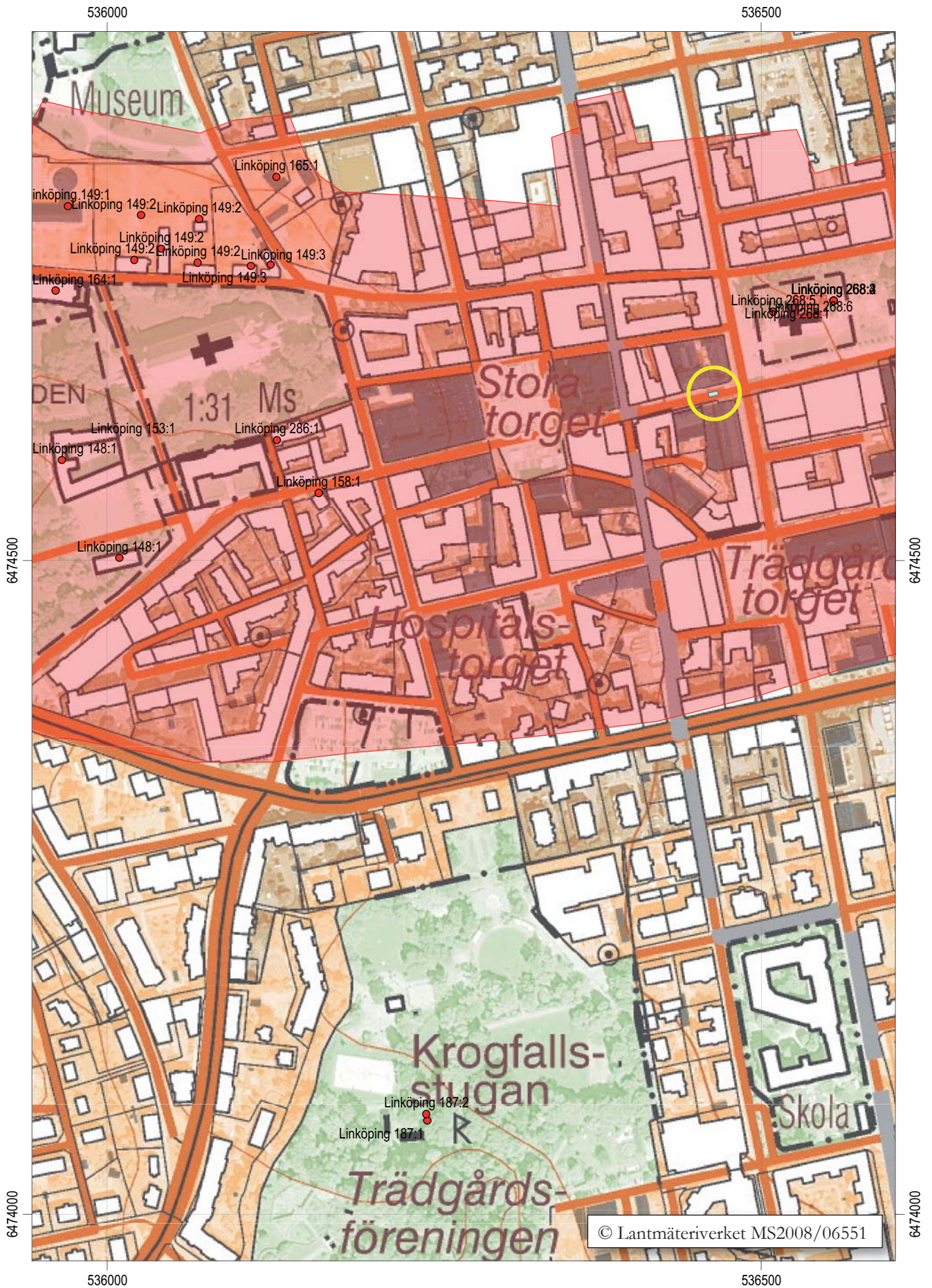
ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM
AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD
Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

I samband med en akut vattenläcka i Storgatan, strax väster om S:t Larsgatan i Linköping, utförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning. Ett ca 3 x 7 m stort schakt grävdes ner till den skadade vattenledningen på ca 2,20 m djup. I dess västra del framkom en intakt lagerföljd med feta flerskiktade kulturlager ner till 1,90 m djup under dagens gatunivå. Därunder vidtog ett lerigt/siltigt lager som sannolikt bestod av odlingsjord. Den naturliga undergrunden nåddes inte. Snett över schaktet fanns en risbädd på 1,40 - 1,50 m djup, vilken daterats till högmedeltid. Denna representerar sannolikt en äldre gata eller gränd som löpt NNÖ-SSV riktning.

Ann-Charlott Feldt
1:e antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:4000.

Inledning

I samband med en vattenläcka i Storgatan, strax väster om S:t Larsgatan i Linköping, utförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning. Arbetet utfördes akut på kvällstid i kraftig kyla den 14 december 2012. Förundersökningen omfattade ett 3 x 7 m stort schakt i gatans längdriktning. Schaktet grävdes med maskin ner till den trasiga ledningen på ca 2,20 m djup.

Uppdragsgivare var Tekniska Verken i Linköping. Då den arkeologiska dokumentationen i fält utfördes akut, på kvällstid, skedde den utan beslut enligt KML då ingen handläggare fanns tillgänglig på Länsstyrelsen Östergötland. Länsstyrelsen fattade beslut i ärendet i efterhand. Ansvarig för den arkeologiska förundersökningen och rapportarbetet var undertecknad. En inledande besiktning av schaktet utfördes av antikvarie Emma Karlsson.

Områdesbeskrivning

Undersökningsområdet är beläget i Linköpings innerstad, inom det medeltida stadsområdet (RAÄ 153). Strax öster/nordöst om schaktet finns S:t Larskyrkan och S:t Larsparken med den begravningsplats som varit i bruk sedan tidigkristen tid. Gravar har tidigare påträffats ute i korsningen Storgatan - S:t Larsgatan och det är oklart hur långt begravningsplatsen sträckt sig åt väster (Lindqvist 1960).

Gatunätet

Storgatan tillhör inte stadens medeltida gatunät utan lades ut under tidigt 1600-tal. Den nuvarande sträckningen fick gatan 1651 då den gamla Storgatan lades igen och ersattes av den nuvarande. I det aktuella området lades gatan ut över äldre tomtmark. När Storgatan drogs fram fick de drabbade ersättnings- tomter bland annat i området mellan Stångån och S:t Larskyrkan (Kugelberg 1972). Vid detta tillfälle går den under benämningen *Landz gata* och 1655 kallas den *Kungsgatan* (Hök 1968). Namnet *Stoor gatan* förekommer på 1696 års karta.

S:t Larsgatan fanns vid början av 1800-talet endast som en gatstump mellan Stora Badstugatan och Storgatan, där den benämndes *Bokbindaregatan*. I samband med S:t Larskyrkans ombyggnad 1798-1801 förvärvade staden delar av kyrkans mark så att S:t Larsgatan kunde förlängas fram till Ågatan. Där satte S:t Lars komministerboställe stopp för gatans vidare förlängning norrut. Först 1855, då gården revs, kunde gatans

utbyggnad fortsätta åt norr. Namnet S:t Larsgatan på hela sträckningen uppträder först 1882 (Hök 1968).

S:t Lars kyrka och kyrkogård

S:t Larskyrkan uppfördes under 1100-talet och det tillbyggda tornet har genom dendrokronologisk analys daterats till ca 1177. En ombyggnad av tornet har daterats till omkring år 1330 (Bartholin 1993, Zachrisson 2007). Byggnadsarkeologiska undersökningar av tornet har påvisat att kyrkans västgavel putsats vid två tillfällen innan tornet uppfördes (Feldt & Modén i manus). En tillbyggnad skedde 1736 och 1799 revs den gamla kyrkan för att bereda plats för en ny som invigdes 1802. Kvar blev de medeltida grundmurarna under den nya kyrkans golv samt tornet.

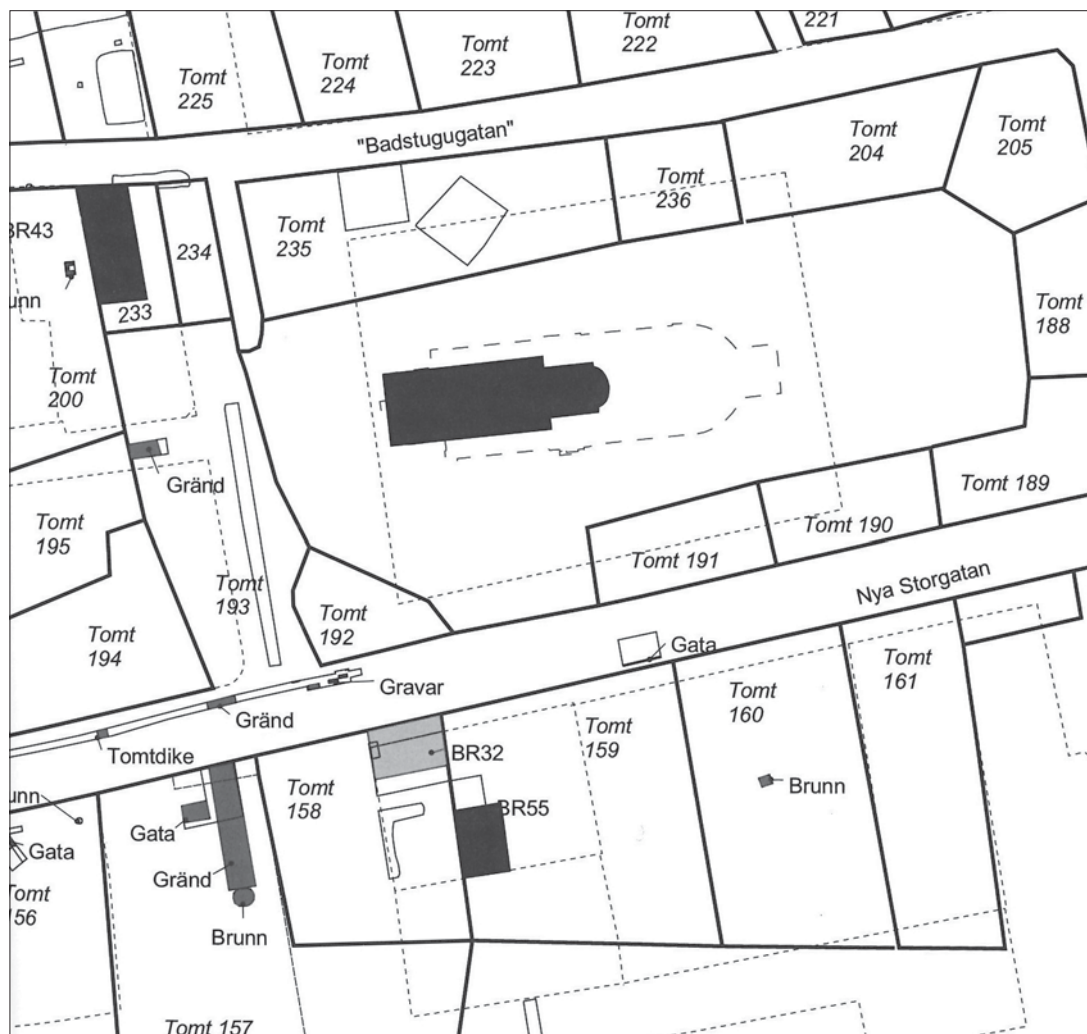
Sannolikt har den romanska stenkyrkan föregåtts av en träkyrka. Bland annat har en syllstensrad och hällar av tidigkristna gravmonument (även benämnda eskilstunakistor) påträffats och detta har setts som indikationer på en äldre träkyrka (Zachrisson 2007).

På S:t Larskyrkans kyrkogård upphörde begravningsarna vid mitten av 1700-talet då man övergick till att begrava på domkyrkans kyrkogård. Detta fortgick fram till dess att den nuvarande gamla kyrkogården väster om stadskärnan tas i bruk 1811 (ibid).

Tidigare undersökningar i närområdet

Då den nu brustna ledningen lades ned i början av 1900-talet, finns ingen tidigare arkeologisk dokumentation av schaktet. Flera arkeologiska undersökningar har dock bedrivits i närområdet. Vid undersökningar i Storgatan i höjd med det nu aktuella schaktet och i det intilliggande kvarteret Dalian har lämningar efter en gränd, en gata och en brunn påträffats. Gatan har tolkats som lämningar efter en första utläggning av Storgatan som varit något förskjutet åt söder. Gränden tycks korsa Storgatan ungefär vid platsen för vattenläckan (Tagesson 2002:340f och 400ff).

Gränden utgjordes i sin äldsta fas av en kalkflisbeläggning direkt på undergrunden och den löpte sannolikt längs kyrkogårdens äldsta västra begränsning. Tagesson föreslår en datering till 1100-talet av denna äldsta fas av gränden. Kalkflisbeläggningen överlagrades av en risbädd eller möjligen en träkonstruktion. På 1300 - 1400-tal överlagras den av kulturlager för att återkomma i form av två nivåer av kullerstensbeläggningar. Den undre av stenläggningarna, som överlagrades av ett brandlager, ledde fram till en brunn i kv Dalian söder om Storgatan (Tagesson 2002:341 och 400ff).

Figur 3. Undersökningar vid S:t Larskyrkan och omgivande gator och kvarter, däribland Storgatan som de redovisas med 1696 års kvartersindelning hos Tagesson 2002:401.

Våren 1960 grävdes för avlopp i Storgatan, mellan S:t Larsgatan och Stora Torget (Lindqvist 1960). Då påträffades fem gravar med skelett i träkistor i korsningen Storgatan - S:t Larsgatan. Dessa låg på djup mellan 1,25 och 1,75 m under gatans yta. Gravarna låg inom ett område som på 1651 års karta utgjordes av tomtmark vilket visade att begravningsplatsens utbredning förändrats.

Vid byte av dagvattenbrunnar i Storgatan öster om S:t Larsgatan år 2000 framkom kulturlager på 0,7 m djup på gatans södra sida i höjd med kv Dykaren 14 (Ohlsén 2001). Ytterligare en schaktning för VA i Storgatan öster om S:t Larsgatan genomfördes 2001. Inte heller där påträffades spår efter den typ av lager man kan förvänta sig på en kyrkogård. Istället framkom tydliga, skiktade kulturlager av samma karaktär som i den omgivande staden. Ett lager tolkat som spår efter en gatunivå med risbädd daterades till högmedeltid.

Kulturlagren uppträdde ca 1,10 m djup under markytan och var ca 0,30 - 0,35 m tjocka (Feldt 2001).

Under åren 2007 - 2012 har sju olika arkeologiska förundersökningar utförts i S:t Larsparken och i de omgivande gatorna (Karlsson 2013). Dessa har bl a påvisat lämningar efter flera byggnader i S:t Larsgatan, spår av gator, en stolphålsrad som kan vara spår efter kyrkogårdens västra begränsning i form av ett plank. En dendrokronologisk visar att två av stolparna tillverkats av träd som fällts under perioden 1608 - 1612. Murrester påträffades i begränsningen av den sydvästra delen av kyrkogården.

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var primärt att dokumentera de lämningar som framkommit vid framschaktningen av den skadade vattenledningen. Fast fornlämning som berördes av arbetet undersöktes avseende karaktär och omfattning, samt daterades.

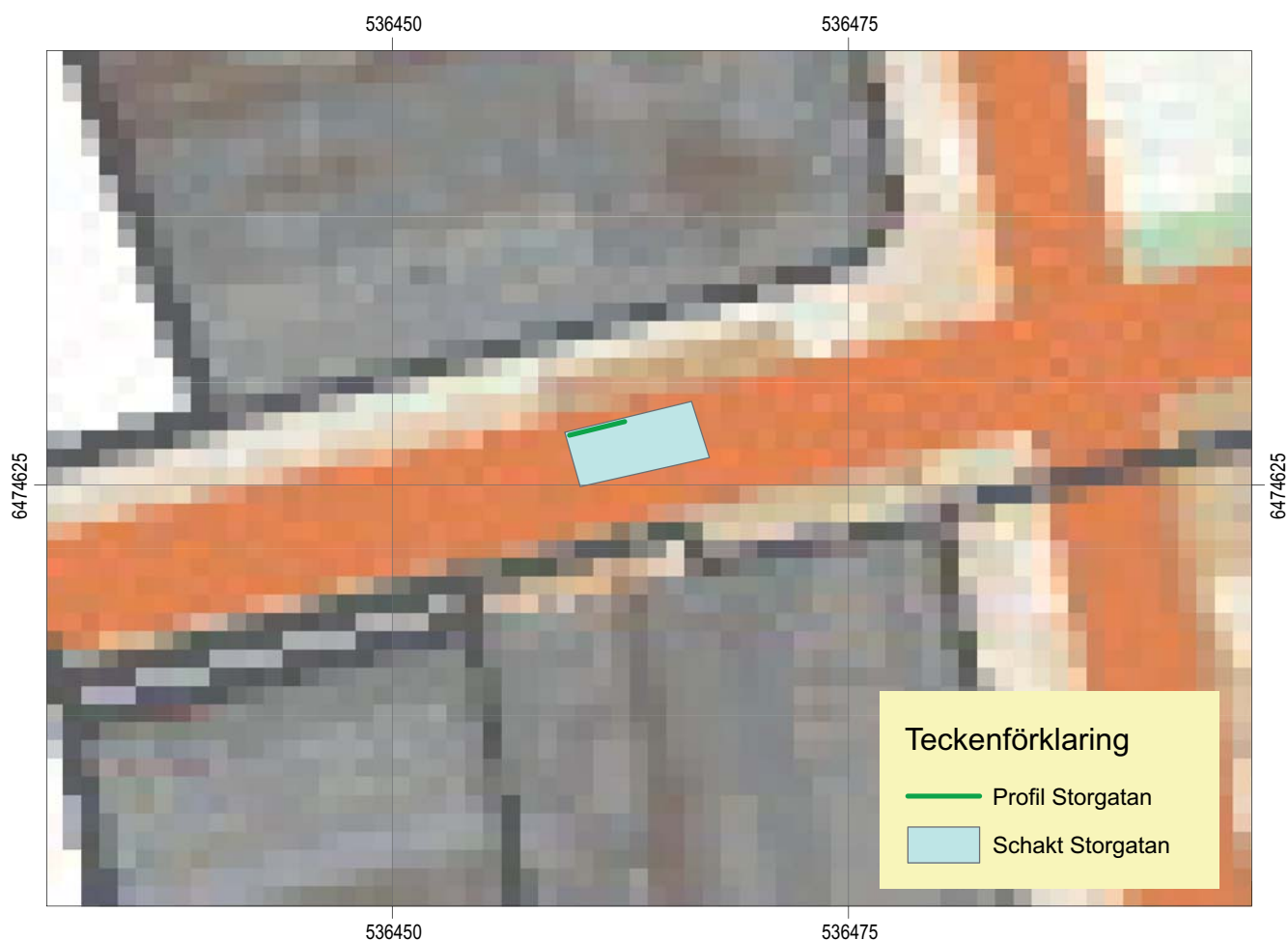
Resultatet av den arkeologiska förundersökningen ska tillsammans med tidigare dokumentation bidra till att klargöra områdets historia. Det ska även kunna ligga till grund för en bedömning av områdets kunskapspotential samt användas som ett fullgott underlagsmaterial i en fortsatt besluts- och planeringsprocess.

Då arbetet utfördes akut formulerades inga specifika frågeställningar. Dock var vi medvetna om att det i området kunde framkomma såväl tidigmedeltida gravar hörande till S:t Larskyrkans kyrkogård, som kulturlager och byggnadslämningar kopplade till de medeltida stadsgårdar som fanns i området innan Storgatan drogs fram där vid mitten av 1600-talet.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska förundersökningen utfördes akut som en schaktningsövervakning efter det att schaktet var grävt. Schaktväggarna handrensades och dokumenterades genom fotografering, inmätning och handritning. Då arbetet utfördes i dålig belysning och stark kyla begränsades möjligheterna till en detaljerad dokumentation och noggrann fyndinsamling.

Några fragment djurben från kulturlagren och kvistar från en risbädd togs tillvara inför eventuella ¹⁴C-dateringar. En ¹⁴C-datering har utförts av Ångströmlaboratoriet i Uppsala (Ua-45470). Djurbenen har bedömts av Östergötlands museums osteolog Petter Nyberg och de förvaras på museet under accessionsnummer ÖLMC4647 i avvaktan på slutgiltig fyndfördelning.

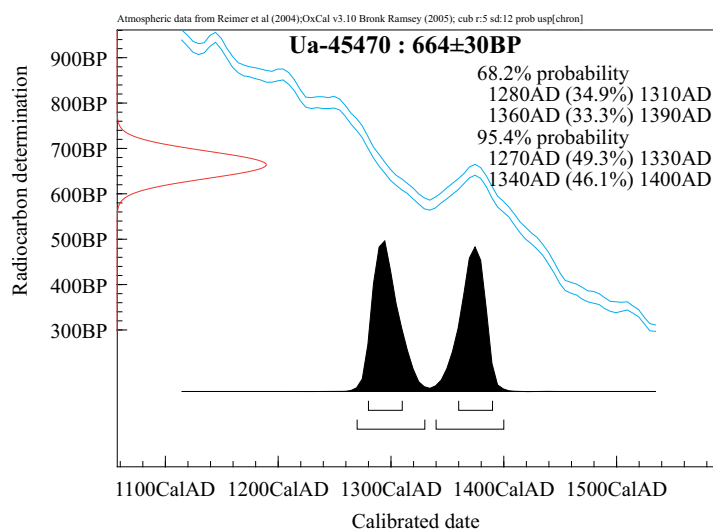
Figur 4. Schaktplan. Skala 1:400.

Resultat och tolkning

Den arkeologiska förundersökningen utfördes i form av en schaktningsövervakning i samband med att vattenläckan i Storgatan grävdes fram, strax väster om S:t Larsgatan i Linköping. Arbetet utfördes akut på kvällstid i mörker, kraftig kyla och snöfall. På grund av tjäle var den övre metern av schaktväggarna svår att dokumentera. Den övriga dokumentationens noggrannhet begränsades dessutom av mörkret och nederbörden.

Ett ca 3 x 7 m stort schakt öppnades mitt i gatans längdriktning. Schaktet grävdes ner till befintlig vattenledning på ca 2,10 m djup. Partier med intakta

Figur 5. Kalibrerad ¹⁴C-datering av en kvist från den påträffade risbädden.

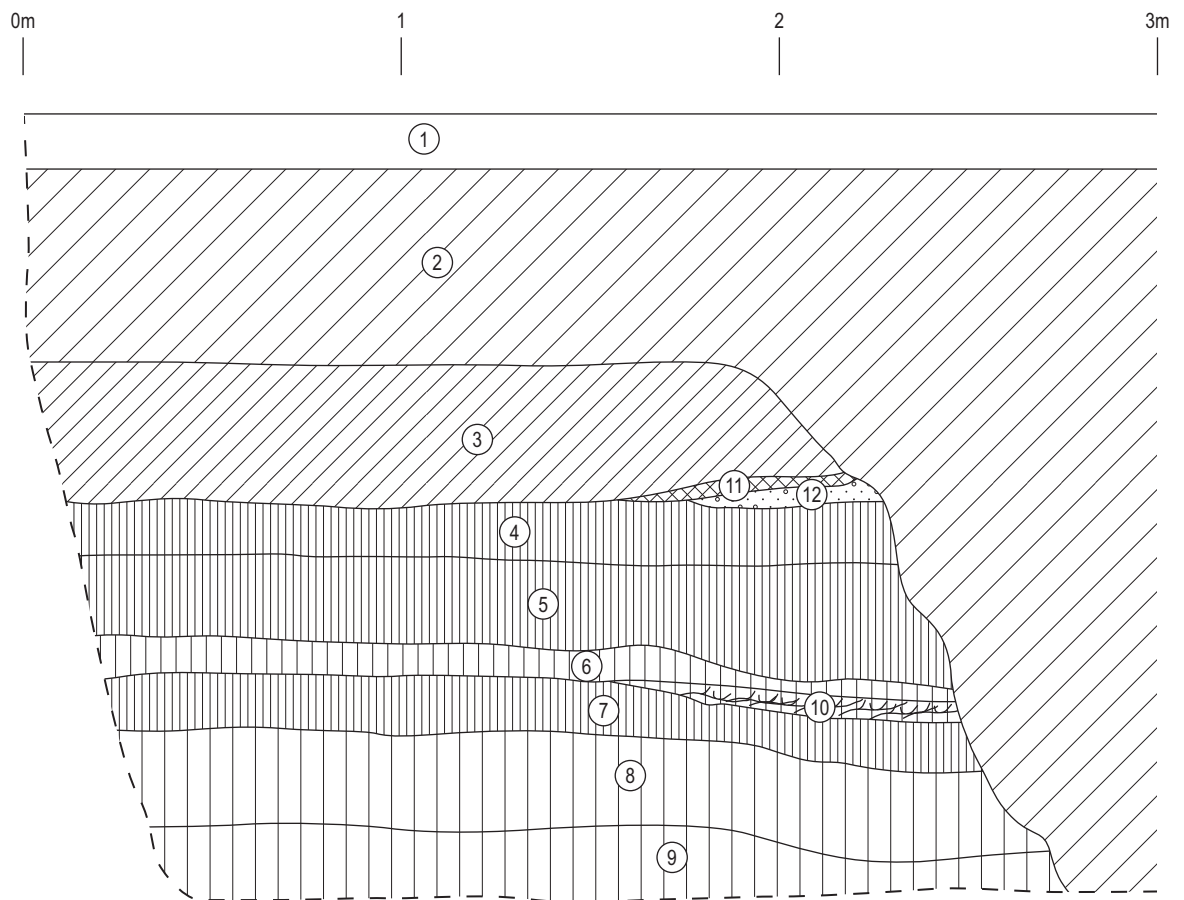
Figur 6. På bilden kan anas hur kvistar tillhörande den högmedeltida risbädden sticker ut från schaktväggen. Foto Ann-Charlott Feldt, Östergötlands museum.

risbädd som överlagrade den äldsta stenläggningen av kalkflis som påträffades vid undersökningar på 1960-talet i kv Dalian (se *Tidigare undersökningar i närområdet* ovan; Tagesson 2002:340f och 400ff).

Inga föremål kunde urskiljas i lagren. Endast ett par bitar djurben togs tillvara. Dessa utgjordes av fragment av en underkäke tillhörande ett nötkreatur (Nyberg 2013 muntligen). Benen påträffades i lager 5, ett fett brunt kulturlager med inslag av träflis. De togs tillvara dels för att fastställa att det inte rörde sig om människoben, dels för att finnas tillgängliga för eventuella framtida dateringsönskemål.

Referenser

- Bartholin T. 1993. Dendrokronologiska analyser i S:t Lars kyrka, Linköping. Skrivelse daterad 1993-11-24. Östergötlands läns museums topografiska arkiv.
- Feldt A-C. 2001. *Utanför S:t Lars kyrkogård*. Arkeologisk förundersökning. Storgatan 32, Linköping, Östergötland. Rapport 106:2001, Östergötlands läns museum
- Hök I. 1968. *Gatunamn i Linköping*. Linköping
- Karlsson E. 2013. *Gravar, gator och gårdar. Arkeologi runt S:t Larskyrkan*. Linköpings stad och kommun. Östergötland. Rapport 2013:16, Östergötlands museum
- Kugelberg A. 1972. *Gamla Linköpingsgårdar*. Linköping
- Lindqvist G. 1960. *Rapport angående undersökningar i Storgatan från S:t Larsgatan till Stora Torget i Linköping*. Arkivhandling. Östergötlands läns museum
- Nyberg P. 2013. Muntlig uppgift rörande djurben från kulturlager påträffade i VA-schaktet i Storgatan, Linköping.
- Skoglund (Ohlsén) M. 1996. Kv Badhuset 13, Linköpings stad, Östergötland. Rapport Östergötlands läns museum.
- Ohlsén M. 2001. Anmälan av utförd arkeologisk undersökning. Storgatan, Linköpings stad, Östergötland, Arkivhandling Östergötlands läns museum.
- Tagesson G. 2002. *Biskop och Stad – aspekter av urbanisering och sociala rum i medeltidens Linköping*. Lund Studies in Medieval Archaeology 30. Stockholm.
- Zachrisson S. 2007. *S:t Lars i Linköping – en tusenårig historia*. Östergötland Fakta 6. Linköping.

1. Asfalt
2. Bärilager av ljus grus/sand
3. Jordblandad, något lerig och grusig fyllnadsmassa
4. Fett mörkbrunt kulturlager med rikligt inslag av träflis
5. Fett brunt, homogent, kulturlager med inslag av träflis
6. Ljus lerig homogen kulturlager som övergår i en risbädd (lager 10)
7. Fett mörkbrunt kulturlager med rikligt inslag av träflis
8. Ljusbrunt lerigt homogent lager. Odlingjord?
9. Brunt siltigt/lerigt homogent lager. Odlingjord?
10. Risbädd av kvistar, grenar och träflisor. ¹⁴C-daterad till högmedeltid
11. Brandlager med träkol i kulturlager
12. Sand/grus

Profilritning som visar lagerföljden i norra schaktväggen. Skala 1:20.

0 1m

Storgatan

Linköpings stad och kommun, Ög
 RAÄ 153
 Profilritning
 Skala 1:20
 Dnr 514/12
 2012-12-14 Ann-Charlott Feldt
 Renritning Lasse Norr

Tekniska uppgifter

Område	Storgatan (direkt väster om S:t Larsgatan)
Stad	Linköping
Kommun	Linköping
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnr	RAÄ153
Ekonomiska kartans blad	085 57 (8F 5h LINKÖPING)
Digitala fastighetskartan blad	64F 7d SO
Koordinater (n/e)	6474627/536463
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Höjdsystem	Rikets
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning
Länsstyrelsens beslut	2013-01-07
Länsstyrelsens handläggare	Magnus Reuterdahl
Länsstyrelsens dnr	431-125-12
Länsmuseets dnr	514/12
Länsmuseets kontonummer	531437
Uppdragsgivare	Tekniska Verken i Linköping AB
Kostnadsansvarig	Tekniska Verken i Linköping AB
Projektleddare	Ann-Charlott Feldt
Personal	Emma Karlsson
Fältarbetstid	2012-12-14
Undersökt yta	21 m ²
Fynd	ÖLMC4647:1 (djurben)
Foto	Digitala bilder
Analys	¹⁴ C-analys (Ua-45470)
Grafik	Ann-Charlott Feldt
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2013:34 © Östergötlands museum

I samband med en akut vattenläcka i Storgatan, strax väster om S:t Larsgatan i Linköping, utförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning. Ett ca 3 x 7 m stort schakt grävdes ner till den skadade vattenledningen på ca 2,20 m djup. I dess västra del framkom en intakt lagerföljd med feta flerskiktade kulturlager ner till 1,90 m djup under dagens gatunivå. Därunder vidtog ett lerigt/siltigt lager som sannolikt bestod av odlingsjord. Den naturliga undergrunden nåddes inte. Snett över schaktet fanns en risbädd på 1,40 - 1,50 m djup, vilken daterats till högmedeltid. Denna representerar sannolikt en äldre gata eller gränd.